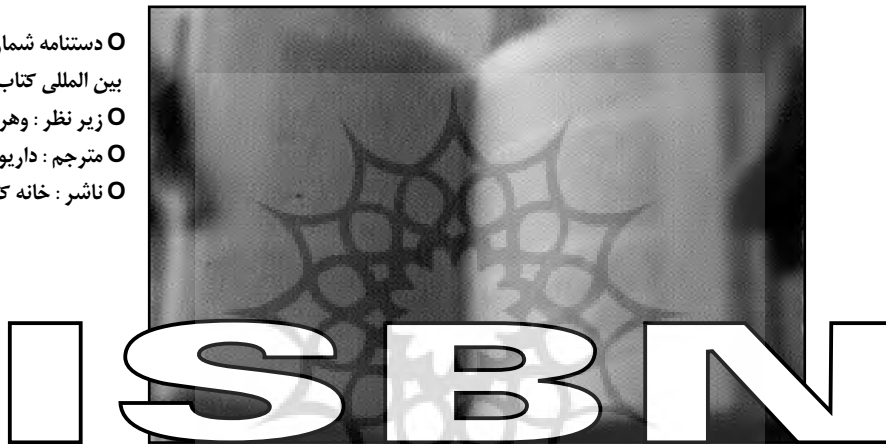


شماره استاندارد بین‌المللی کتاب و کاربرد آن

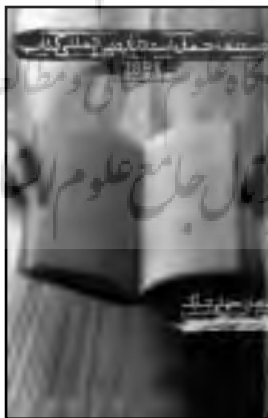
○ حسین پاشائی زاده

- دستنامه شماره استاندارد بین‌المللی کتاب (ISBN)
- زیر نظر: وهرز نوروزپور دیلمی
- مترجم: داریوش مطلبی
- ناشر: خانه کتاب



کشور انگلستان در سال ۱۹۶۷ توسط شرکت «ویتاکر و پسران» و از کشور آمریکا در سال ۱۹۶۸ از سوی شرکت «بوکر» بسط و توسعه پیدا کرد. در همان زمان کمیته مستندسازی فنی سازمان بین‌المللی استانداردها گروهی را برای تحقیق درباره امکان بسط نظام شماره گذاری انگلیسی برای استفاده در سطح بین‌المللی تعیین نمود. در طول سال‌های ۱۹۶۸ و ۱۹۶۹ کنفرانس‌های متعددی در این زمینه برگزار گردید.

در سال ۱۹۸۴ یازدهمین کنفرانس شورای نظارتی موسسه بین‌المللی شایبک، بسط نظام شایبک برای نرم افزارها را تصویب کرد. جامعیت نظام‌ها و تمایل به پردازش موثر و دسترسی سریع به اطلاعات در دنیای کتاب، یا به عبارتی جایگزین کردن روش‌های ماشینی به جای روش‌های دستی ورود اطلاعات، به بروز بحث‌هایی در نمایش شایبک به صورت علایم قابل خواندن توسط ماشین منجر شده است. یکی از نتایج کنفرانس‌های مذکور، تصویب استاندارد ایزو ۲۱۰۸ برای شماره استاندارد بین‌المللی کتاب بود که در سال ۱۹۹۲ ویرایش سوم آن منتشر و جایگزین ویرایش دوم (۱۹۷۸) آن گردید.



با افزایش حجم انتشارات در جهان از نیمه دوم قرن بیستم و ضرورت شناسایی این انتشارات از طرف کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی به منظور سفارش و خرید، نیاز به این امر مهم افتاد که برای هر کتابی که در کشورهای مختلف جهان چاپ و منتشر می‌شود، شماره منحصر به فردی اختصاص یابد تا از این طریق بازیابی آن آسان‌تر گردد. مسئله احساس نیاز به نظام شماره گذاری بین‌المللی کتاب و استفاده از آن برای اولین بار در سومین کنفرانس بین‌المللی تحقیق درباره تجارت کتاب که در نوامبر سال ۱۹۶۶ برگزار شد مطرح گردید.

در آن زمان، تعدادی از ناشران و توزیع کنندگان کتاب در اروپا استفاده از رایانه را برای پردازش سفارش‌ها و کنترل موجودی انبار کتاب‌ها بررسی کرده بودند. نتایج این بررسی‌ها نشان می‌داد که پیش‌نیاز یک نظام خودکار کارآمد در پردازش سفارش و کنترل موجودی کتاب هایشان، وجود یک شماره ساده و منحصر به فرد برای شناسایی محصولات قابل انتشار می‌باشد. نظامی که این نیازها را تامین می‌کرد به «نظام شماره گذاری استاندارد بین‌المللی کتاب» (شایبک) معروف شد که بر اساس نظام‌های معرفی شده از

هدف این استاندارد، هماهنگی و یکدست کردن استفاده از شماره برای کتاب‌ها در سطح بین‌المللی بود؛ طوری که هر شماره استاندارد بین‌المللی کتاب بتواند تنها یک عنوان مشخص یا چاپ مشخصی از یک عنوان توسط یک ناشر خاص را شناسایی کند.

استاندارد اولیه برای کتاب و محصولات شبيه کتاب که در شکل‌های مختلف ظاهر می‌شوند، مورد بازنگری قرار گرفت، با این حال تغییری در ساختار اولیه شابک بوجود نیامد. در حال حاضر شابک در ۱۵۰ کشور جهان مورد استفاده قرار می‌گیرد. در ۳۰ سال گذشته شابک موفقیت‌های چشمگیری کسب کرده و آن چنان بر صنعت نشر جهان مسلط گردیده که تجارت کتاب بدون آن عملاً غیر ممکن شده است. با بکارگیری شابک، سفارش و توزیع به کیفیت مطلوبی رسیده و در بازار، حجم عظیمی از انتشارات، تنها با داشتن شابک قابل کنترل می‌باشد. در حال حاضر تبدیل شابک به انواع رمزینة امکان‌پذیر است. استفاده از این رمزینة‌ها سبب گسترش کاربرد نظام‌های شماره‌گذاری در دنیای کتاب گردیده، باعث می‌شود دنیای کتاب با استفاده از دستگاه‌های پویشرگر، بازارهای وسیعتری را به خود اختصاص دهد.

شابک در شکل رمزینة، شماره نسبتاً کوتاه و قابل خواندن به وسیله ماشین است که نه تنها برای شکل چاپی کتاب بلکه برای بسیاری از کتاب‌های غیر چاپی، به خصوص نشریات الکترونیکی که با ویژگی‌های تک‌نگاشتی و ثابت تهیه می‌شوند نیز قابل استفاده است. مزایایی که برای شابک می‌توان برشمرد عبارت است از:

○ شابک شناسه بین‌المللی منحصر به فردی برای انتشارات تک‌نگاشتی است. از این رو می‌توان به جای فهرست‌های کتاب‌شناختی دستی از شابک استفاده نمود که در نتیجه آن در زمان و نیرو صرفه‌جویی شده و از خطاهای یادداشت‌برداری جلوگیری می‌شود.

○ شابک گردآوری و روزآمد کردن راهنماهای تجارت کتاب را ممکن می‌سازد. در این راهنماها، بازیابی اطلاعات کتاب با استفاده از شابک به راحتی امکان‌پذیر است.

○ استفاده از شابک برای سفارش و توزیع کتاب‌ها باعث افزایش سرعت و کارآمدی نظام می‌شود.

○ شابک در شکل رمزینة ۱۳ رقمی، قابل خواندن به وسیله ماشین است. این روش، سریع و دور از خطا صورت می‌گیرد.

○ شابک برای ادامه حیات فروش مکانیزه کتابفروشی‌ها ضروری است.

○ مدیریت حق مولف به وسیله شابک امکان‌پذیر است.

○ بررسی اطلاعات فروش با استفاده از شابک امکان‌پذیر است.

○ از شابک می‌توان برای فهرست‌برداری در کتابخانه‌ها استفاده کرد.

○ قانون امانت بین کتابخانه‌ای در تعدادی از کشورها بر اساس شابک صورت می‌گیرد.

به این نکته باید اشاره شود که محدوده کاربرد شابک تنها محدود به کتاب نمی‌شود و با توجه به شکل‌های گوناگون انتشارات، اصلاح کتاب مترادف با مفهوم کتاب شناخته می‌شود. محصولات که در نظام

شابک شماره گذاری می‌شوند عبارت‌اند از:

الف. کتاب‌های چاپی و جزوات از جمله کتاب‌های بریل و نقشه‌ها،

ب. مواد غیر چاپی،

- نوارهای ویدئو و اسلایدهای آموزشی،

- کتاب‌های روی کاست یا لوح‌های فشرده (کتاب‌های صوتی)،

- انتشارات ضبط شده بر روی میکروفیلم،

- انتشارات الکترونیکی،

○ نوارهای ماشین خوان،

○ فلاپی‌ها،

○ لوح‌های فشرده،

○ نشریات الکترونیکی،

ج. انتشارات چند رسانه‌ای (شامل مواد متنی)

موادی که در نظام شابک شماره گذاری نمی‌شوند عبارت‌اند از:

- اقلام چاپ شده که کاربرد موقت دارند،

- آثار هنری چاپی و پوشه‌های حاوی آثار هنری که صفحه عنوان و متن ندارند،

- صداهای ضبط شده،

- نشریات ادواری،

- نت‌های موسیقی،

ساختار شابک

یک شابک از ده رقم تشکیل شده که همیشه به دنبال واژه «ISBN» ظاهر می‌شود. این عدد ده رقمی به چهار قسمت با طول‌های متفاوت تقسیم می‌شود و هر قسمت در هنگام چاپ با یک خط تیره یا با فاصله جدا می‌شود:

ISBN ۹۰۷۰۰۰۲۰۴۳

یا

۹۰	۷۰۰۰۲	۰۴	۳
شناسه گروهی	شناسه ناشر	شناسه عنوان	رقم کنترل

تعداد ارقام سه قسمت اول هر شابک (شناسه‌های گروه، ناشر و عنوان) متغیر است. تعداد ارقام شماره گروهی و پیش شماره ناشر با توجه به میزان عنوان‌هایی که توسط ناشر و گروه ناشران کشور تولید می‌شود تعیین می‌گردد.

برای هر کدام از موارد زیر شابک جداگانه‌ای تهیه می‌شود:

۱- تجدید چاپ بدون تغییر

۲- کتاب در شکل‌های مختلف

۳- انتشارات صحافی نشده

۴- آثار چند جلدی

۵- فهرست کتاب‌های توزیع شده

۶- انتشارات مشترک

۷- کتاب‌هایی که توسط نمایندگی‌ها توزیع یا فروخته می‌شوند

۸- هر عنوان یا ویرایش معینی از آن توسط هر ناشر

۹- مالکیت ناشر بر انتشارات دیگر

۱۰- مالکیت بر موجودی یک ناشر

ISBN

ISBN

- اختصاص شناسه‌های گروهی برای موسسه‌های گروهی،
- راهنمایی موسسه‌های گروهی در اختصاص شناسه‌های
بین‌المللی ناشران،
- انتشار شماره‌های اختصاص گروه و شناسه‌های ناشران به شکل
کامل.

مدیریت نظام شابک در داخل گروه ناشران بر عهده موسسه‌های
گروهی شابک بوده، که ممکن است در سطح ملی، منطقه‌ای و یا
داخل گروه زبانی و طبق نیازهای محلی عمل کند. در سطح مدیریت
ناشران، ناشران نسبت به اختصاص شناسه‌های عنوان برای هر یک
از محصولات منتشر شده خود و نیز اطمینان از درستی استفاده از
شماره‌ها مسئول هستند. به محض درخواست ناشران، یک شناسه از
سوی موسسه گروهی به آن‌ها اختصاص می‌یابد و نسخه‌ای از شابک
هایی که قابل استفاده توسط ناشران است در اختیار آن‌ها قرار
می‌گیرد. در خصوص ناشران غیر عضو، موسسه گروهی ممکن است
به یکی از دو شیوه عمل کند:

الف. موسسه می‌تواند مجموعه‌ای از شماره‌ها را برای ناشران
موردی در نظر بگیرد و کلیه عنوان‌هایی که در داخل آن مجموعه
جای می‌گیرد، بدون توجه به ناشر خاص، شماره گذاری کند.
ب. موسسه می‌توان مسئولیت اختصاص شابک یک ناشر،
اختصاص گروهی از شماره‌های شابک این ناشر و اختصاص شماره‌ها
به هر یک از محصولات انتشاراتی این ناشر را بر عهده بگیرد و قبل
از هر شماره ناشر را مطلع نماید.

شابک در تمام بخش‌های مربوط به کتاب اعم از موسسه‌های
انتشاراتی، خدمات چاپ، مراکز توزیع و عمده فروشان؛ سازمانهایی که
خدمات متمرکز کتابخانه‌ای عرضه می‌کنند؛ کتابفروشی‌ها و
کتابخانه‌ها کاربرد دارد.

در این کتاب نه تنها کاربرد شابک برای کتاب بلکه کاربرد
شناسه‌های عنوان برای نشریات، انتشارات مربوط به موسیقی، مواد
ضبط شده، حقوق معنوی اثر، مواد دیداری و شنیداری و نیز
محصولات وقومی توضیح داده شده است. برای نمونه، Doi برای
انتشارات پیوسته استفاده می‌شود و یا از URN برای منابع اطلاعاتی
روی اینترنت سود جست.

در انتهای کتاب نیز ضمیمه‌ای که اقتباسی از توصیه نامه ایزو
۲۱۰۸ مصوب سال ۱۹۹۲ درباره اطلاعات و اسناد می‌باشد و نیز
سوالات مستمری که درباره شابک صورت می‌گیرد آورده شده است.
در انتها باید اشاره شود که از آنجایی که این کتاب یک دستنامه
است و از طرف یک سازمان بین‌المللی معتبر منتشر شده است از
لحاظ محتوایی کمتر می‌توان بر آن ایراد گرفت و تنها می‌توان
اشکالات مختصری بر ترجمه آن وارد ساخت که با کمی دقت
می‌توانست ترجمه سلیس و روانی از آب در آید. امید که این دستنامه
کوچک برای دست اندرکاران حوزه چاپ و نشر ابزار مفیدی باشد.

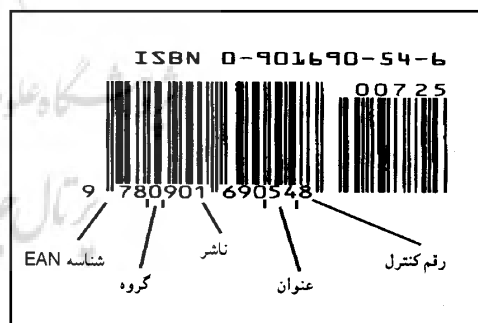
۱۱- ناشرانی که چند محل نشر (شعبه) دارند
علاوه بر موارد فوق برای انتشارات الکترونیکی اعم از پیوسته یا
غیر پیوسته و مواد مرتبط (فرامتن‌ها) و نیز محصولات نرم‌افزاری
شابک اختصاص می‌یابد.

همچنین شابک به شکل رمزینہ نیز چاپ می‌شود. توسعه سریع
و جهانی شیوه‌های پیمایش رمزینہ‌ها و توافقنامه بین انجمن
شماره‌گذاری کالا (EAN) و موسسه بین‌المللی ISBN، شابک را به
بالاترین درجه اعتبار رسانده است. بر اساس این توافقنامه، شابک از
توانایی تبدیل شدن به رمزینہ برخوردار بوده و به شناسه‌ای بین‌المللی
در نظام EAN تبدیل شده است. به استثنای رمزینہ‌های مخصوص
انتشارات کلیه رمزینہ‌های EAN با یک شناسه ملی شروع می‌شود.
نمونه‌ای از تبدیل شابک به رمزینہ
تصویر صفحه ۳۱ کتاب آورده شود

بعلاوه یک کد پنج رقمی تکمیلی وجود دارد که آن را برای
اطلاعات اضافی به کار می‌برند؛ البته پیشنهاد شده که از آن برای
اطلاعات قیمت استفاده شود.

نمونه‌ای از چاپ شابک و EAN بصورت رمزینہ با رمز تکمیلی
رقمی ۵

تصویر صفحه ۳۲ کتاب آورده شود



در این کتاب نحوه و دستورالعمل تهیه رمزینہ برای کتاب و نیز
دستورالعمل‌های تولید EAN کتاب از روی شابک ذکر شده است.
بعلاوه درباره مدیریت نظام شابک که در سه سطح بین‌المللی، گروهی
و ناشران صورت می‌گیرد اطلاعاتی ارائه شده است.
وظایف اصلی سازمان بین‌المللی شابک این گونه بیان شده
است:

- گسترش، هماهنگی و نظارت بر چگونگی استفاده از نظام
شابک در سطح بین‌المللی،
- تصویب تعاریف و ساختار موسسه‌های گروهی،
- توصیه برای تاسیس و اداره موسسه‌های گروهی،